

УДК: 630*23 (477.44)

О.Г. ВАСИЛЕВСЬКИЙ, кандидат с.-г. наук

Вінницька лісова науково-дослідна станція УкрНДІЛГА,

О.С. НЕЙКО, аспірант

Інститут Агроекології НААН,

О.П. МАРЦЕНЮК, аспірант

Інститут Агроекології НААН,

Ю.А. ЄЛІСАВЕНКО, аспірант

Хмельницький національний університет,

СТАН ЛІСОАГРАРНИХ ЛАНДШАФТІВ ВІННИЧЧИНИ ТА РОЛЬ ЛІСОВОЇ КОМПОНЕНТИ У ПІДВИЩЕННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІЙ

У статті проведено аналіз стану лісоаграрних ландшафтів у межах Вінницької області. Визначено ступінь антропогенного порушення земель у розрізі адміністративних районів та запропоновані основні заходи щодо підвищення екологічної стабільності територій. На основі звітних даних Агентства лісових ресурсів України простежено темпи зростання обсягів лісовідновлення та лісорозведення.

Ключові слова: лісоаграрні ландшафти, лісистість, антропогенне порушення, лісорозведення, сільськогосподарські землі, рілля, захисні лісові насадження.

Вступ. Україна належить до країн із найбільш інтенсивним використанням земельних ресурсів. Більше половини території перебувають у сільськогосподарському використанні із високою часткою ріллі. Поряд із цим відмічаються тенденції до погіршення стану земель що пов'язано із високою антропоїзацією ландшафтів. Відомо, що найважливішим показником забезпечення стабільної екологічної рівноваги ландшафтів є наявність еколого-стабілізуючих угідь до яких належать і лісові насадження [1, 6, 9]. Частка лісів у зоні Лісостепу становить близько 13%, тоді як за даними Українського науково-дослідного

інституту лісового господарства та агролісомеліорації (УкрНДЦЛГА), оптимальна лісистість цієї природної зони повинна сягати 18%. Дані щодо динаміки лісистості свідчать про те, що майже в усіх областях Лісостепу існує тенденція до збільшення лісистості території. Поряд із цим фактичне значення цього показника у кожній області є нижчим від його оптимальної величини. Лісистість центрального регіону України змінюється від 6-8% (Кіровоградська і Полтавська області) до 17-20% (Сумська та Київська області) [2-4].

Загальна площа сільськогосподарських угідь Вінницької області становить близько 2067,3 тис.га (76,2%). У структурі сільськогосподарських угідь найбільшу частку становить рілля – 1729,9 тис.га (65,3%). Частка сіножатей і пасовищ, а також багаторічних насаджень є незначною – 237,7 та 48,8 тис.га (9,0, 1,9%) відповідно. Лісові та інші вкриті лісом площі становлять 377,5 (14,2%).

Мета роботи – визначити ступінь антропогенного порушення земельних угідь Вінниччини та оцінити ефективність запровадження заходів щодо підвищення екологічної стабільності територій шляхом лісорозведення.

Методика досліджень. Оцінювання рівня антропогенного порушення територій здійснювали за допомогою показників, які враховують частку ріллі та еколого-стабілізуючих угідь у межах окремих адміністративних районів. На основі розрахованих даних визначали екологічний стан та тип територій за ступенем порушення для кожного району [5, 6]. Аналіз інтенсивності заліснення та створення захисних лісових насаджень проводили на основі звітів Агентства лісових ресурсів України [2-4].

Результати досліджень. На основі наявності площ ріллі (Р) та екологостабілізуючих угідь (ЕСУ) нами проведено визначення типів територій Вінницької області. Оцінка екологічної стабільності ландшафтів та їх стійкість до антропогенного навантаження виконана методом розрахунку коефіцієнту екологічної стабільності та антропогенного навантаження. Дані, щодо розподілу земель області за типами агроландшафтних територій за питомою вагою угідь та екологічним станом у розрізі адміністративних районів наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Антропогенне порушення земельних угідь Вінницької області

Тип аглоландшафтної території	Питома вага угідь, % до їх сумарної площі		Екологічний стан	Райони
	Р	ЕСУ		
0	менше 20	більше 80	оптимальний	-
I	20-37	63-80	задовільний	-
II	37-54	43-63	критичний	-
III	54-70	30-46	кризовий	Барський, Вінницький, Жмеринський, Іллінецький, Літинський, Муровано- Куриловецький, Піщанський, Тростянецький, Тульчинський, Чечельницький
IV	більше 70	менше 30	катастрофічний	Бершадський, Гайсинський, Калинівський, Козятинський, Крижопільський, Липовецький, Могилів- Подільський, Оратівський, Погребищенський, Теплицький, Тиврівський, Томашпільський, Хмільницький, Чернівецький, Шаргородський, Ямпільський

Аналіз наведених даних вказує на повну відсутність типів територій 0-II, які характеризуються оптимальним, задовільним та критичним станом. Більшість ландшафтів, які знаходяться у межах адміністративних районів Вінниччини за цими показниками слід віднести до кризових та катастрофічних (тип III-IV).

За ступенем сільськогосподарського освоєння усі райони можна умовно поділити на три групи: I – до 70%; II – 71-80% і III – 81% і більше. Найвищий

ступінь освоєння сільськогосподарських угідь у Бершадському (81%), Козятинському (86%), Липовецькому (88%), Оратівському (84%), Теплицькому (87%), Погребищенському (83%), Тиврівському (80%), Хмільникському (82%) та Чернівецькому (84%) районах. Ці райони характеризуються катастрофічним екологічним станом. У інших районах екологічний стан ландшафтів класифікується як кризовий.

Розрахований нами коефіцієнт антропогенного навантаження території районів становить від 1,0 до 6,0. Значне коливання цього показника вказує на наявність як екологічно стабільних (коефіцієнт антропогенного навантаження 1,0-2,0) так і екологічно нестабільних (коефіцієнт 4,0 і більше) територій (відповідно низького та високого рівня антропогенного навантаження). Загальна площа відносно екологічно стабільних територій у Вінницькій області є незначною та становить близько 350 тис.га (13 % території області). Цю площу складають землі Літинського, Жмеринського, Піщанського та Чечельницького районів. Орієнтовно таку ж площу (350 тис.га) займають екологічно нестабільні території до яких віднесені землі Липовецького та Теплицького районів (коефіцієнт 5,1-6,0). Значну частку становлять землі, які характеризуються підвищеним антропогенним навантаженням (коефіцієнт 3,1-4,0). Площа таких земель становить близько 590 тис.га (22%). Загальна площа земель, які характеризуються середньо стабільним екологічним станом становить 1350 тис.га (50%) [5, 6].

Частка ерозійно порушених земель у межах адміністративних районів становить від 10% (Калинівський, Липовецький, Вінницький та Іллінецький райони) до 50% (Погребищенський, Муровано-Куриловецький, Шаргородський, Піщанський, Чечельницький райони). Площа найменш порушених ерозією земель складає близько 390 га (15% території області). Інтенсивний розвиток ерозійних процесів проходить на землях площею 450 тис.га (18%). Висока ступінь ерозійного порушення територій відмічена на 530 тис.га (Барський, Жмеринський, Чернівецький, Томашпільський, Крижопільський, Ямпільський райони). Близько

702 тис.га (26,6%) Вінницької області характеризується незначним розвитком водної та вітрової ерозії (Козятинський, Хмільникський, Літинський, Немирівський, Гайсинський, Бершадський) [5, 6].

З огляду на розташування територій із інтенсивним проявом ерозійних процесів такі землі приурочені переважно до південно-західної та північно-східної частин Вінницької області. Найменш ерозійно порушені землі центральної частини області. Інтенсивність розвитку ерозійних процесів головним чином залежить від рівня антропогенного порушення територій. Поряд із цим не виявлено суттєвих кореляційних залежностей між цими показниками [5]. Розвиток ерозійних процесів залежить не тільки від антропогенного порушення територій, зокрема частки ріллі у структурі земель, але й від рельєфу території а також від інтенсивності освоєння схилів земель. Форма, довжина та крутизна схилів є найважливішим показниками, які визначають рельєф місцевості та значно впливають на розвиток ерозії.

Погіршення стану земель, розвиток ерозійних процесів, інтенсивний вплив суховіїв, засух та інших несприятливих проявів оточуючого середовища викликають необхідність у покращенні екологічного стану угідь. Одним із основних заходів, завдяки якому можливе збільшення еколого-стабілізуючих територій є заліснення неугідь та земель, виведених з-під сільськогосподарського користування.

Основними підприємствами, які здійснюють лісгосподарську діяльність у області а також проводять заходи щодо лісовідновлення та лісорозведення є Вінницьке обласне управління лісового та мисливського господарства (ВОУЛМГ) та "Віноблагроліс". Значно меншу господарську діяльність здійснюють головне управління сільського господарства та продовольства облдержадміністрації та Вінницьке військово лісництво.

За даними безперервного лісовпорядкування загальна площа лісів підприємств ВОУЛМГ складає близько 220 тис.га на яких здійснюють господарську діяльність 11 основних лісгосподарських підприємств. У зв'язку

із реформуванням частини колишніх державних сільськогосподарських підприємств і колгоспів та створення на їх основі нових підприємств різних форм власності, 26 червня 2001 року Вінницькою обласною Радою було прийнято рішення № 446 "Про припинення права користування земельними ділянками лісового фонду колишніх державних сільськогосподарських підприємств (радгоспів)". Цим рішенням припинено право постійного користування земельним ділянками лісового фонду колишніх колгоспів, які передані під керівництво "Віноблагроліс". Сьогодні загальна площа земель лісового фонду "Віноблагроліс" становить близько 116 тис.га.

Протягом останніх років площа захисних лісових насаджень та лісів, створених на землях виведених з-під сільськогосподарського користування зростає. Загальні обсяги лісовідновлення та лісорозведення у 2008 році державними підприємствами лісового господарства становили 1927 га. При цьому щорічні обсяги створення лісів на нових землях склали близько 1000 га що становить більше половини загальних площ лісовідновлення та лісорозведення.

За 2009 рік державними підприємствами лісового господарства Вінниччини створено захисних лісових насаджень на площі 1155 га що також становило близько 50% від загальних обсягів створення лісів – 2106 га. У 2010 році загальні обсяги лісовідновлення та лісорозведення склали 1847 га при цьому площа новостворених захисних лісів становила 905 га.

Збільшення площі лісів передбачено Державною цільовою програмою "Ліси України" на 2010-2015 роки. Програма у передбачає поетапне зростання площі лісів за рахунок лісорозведення та створення лісів на землях, які виведені з-під сільськогосподарського користування. Ці заходи здійснюються державними лісогосподарськими підприємствами, які входять до Вінницького обласного управління лісового та мисливського господарства. Згідно Програми заплановане щорічне збільшення площі лісів області протягом 2010-2015 років на 1-2 тис.га (таблиця 2).

За наведеними даними відбувається планове щорічне збільшення площі

лісів від 900 га у 2010 році до 2600 га – у 2015 році. Загальне збільшення площі лісів передбачене на площі 11,24 тис.га.

Таблиця 2

Обсяги створення лісів (га) у розрізі лісогосподарських підприємств Вінницького обласного управління лісового та мисливського господарства згідно Державної програми “Ліси України” на 2010-2015 роки

Лісогосподарські підприємства	Роки						Всього	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	га	%
Бершадське ЛГ	50	80	100	140	160	180	710	6,3
Вінницьке ЛГ	-	60	80	120	150	170	580	5,2
Гайсинське ЛГ	50	100	120	160	190	210	830	7,4
Жмеринське ЛГ	80	120	140	180	200	220	940	8,4
Іллінецьке ЛГ	100	200	220	260	280	300	1360	12,1
Крижопільське ЛГ	90	150	170	210	230	250	1100	9,8
Мог.-Подільське ЛГ	200	200	210	250	280	300	1440	12,8
Тулчинське ЛМГ	100	160	180	220	240	260	1160	10,3
Хмільникське ЛГ	100	200	220	270	290	310	1390	12,4
Чечельницьке ЛГ	100	180	200	240	260	280	1260	11,2
Дашівське ДЛМГ	30	50	60	100	110	120	470	4,2
Всього	900	1500	1700	2150	2390	2600	11240	100,0

Найбільше лісів передбачено створити у Могилів-Подільському лісовому господарстві – 1440 га (12,8% від загального обсягу створення), Хмільникському – 1390 га (12,4%), Іллінецькому – 1360 га (12,1%) та Чечельницькому – 1260 га (11,2%) лісових господарствах.

Аналіз динамки створення захисних лісових насаджень та збільшення площі лісів території Вінницької області вказує на позитивні зміни щодо зростання цього показника.

Такі позитивні тенденції зберігаються протягом останніх років. Поряд із цим найбільш актуальним є збільшення площі лісів саме у межах адміністративних районах, які характеризуються найменшою лісистістю та найбільшим антропогенним порушенням території за рахунок значної частки ріллі у складі сільськогосподарських земель.

Висновки. У Вінницькій області, для якої характерна висока розораність території та значний розвиток ерозійних процесів виникає необхідність додаткового створення еколого-стабілізуючих територій, зокрема захисних

лісових насаджень. Завдяки Державній цільовій програмі “Ліси України” на 2010-2015 роки передбачено додаткове створення лісів на загальній площі 11,24 тис.га. Щороку у Вінницькій області створюється понад 1 тис.га лісів. Із кожним роком цей показник зростає. Якщо у 2010 році площа новостворених лісів складала 900 га то у 2015 році заплановано збільшити площу лісів на 2600 га. Найбільше обсяги лісорозведення будуть здійснюватися у Могилів-Подільському лісовому господарстві – 1440 га (12,8% від загального обсягу створення), Хмільницькому – 1390 га (12,4%), Іллінецькому – 1360 га (12,1%) та Чечельницькому – 1260 га. (11,2%) лісових господарствах. Запровадження цих заходів значно покращить екологічний стан земель даних територій.

Література

1. Копій Л.І. Основні аспекти регіональної програми збільшення лісистості західного регіону України // Науковий вісник УкрДЛТУ. – Львів: УкрДЛТУ, 1999. – Вип. 9.8. – С. 67–72.
2. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2008 рік/ До засідання колегії Держкомлісгоспу України 29.01.2009. – 154 с.
3. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2009 рік/ До засідання колегії Держкомлісгоспу України 21.01.2010. – 191 с.
4. Матеріали щодо підсумків роботи підприємств Державного комітету лісового господарства України за 2010 рік/ До засідання колегії Держкомлісгоспу України 21.01.2011. – 191 с.
5. Марценюк О.П. Екологічна роль захисних лісових насаджень у агро ландшафтах Вінниччини/ О.П. Марценюк / Науковий вісник НЛТУ.-Львів: НЛТУ, 2010.-Вип.20.5.-С.79-86.
6. Патика В.П. Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель / В.П. Патика, О.Г. Тараріко.-К.: Вид-во Фітоцентр, 2002.-296 с.

7. Приходько М.М. Екологічні функції лісів і оптимізація ландшафтів в басейнах малих річок західного регіону України // Лісівнича наука і освіта: стан і перспективи розвитку. – К.: Різо–принт, 1997. – С. 218–221
8. Пилипенко О.І., Юхновський В.Ю. Ліс і поле – єдина екологічна система // Вісник аграрної науки. Спеціальний випуск, НАУ – 100 років. – 1998. – С. 91–93.
9. Юхновський В.Ю. Лісоаграрні ландшафти рівнинної України: оптимізація, нормативи, екологічні аспекти. / За ред. О.І. Пилипенка. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2003. – 273 с.

Summary

Vasilevskiy O.G., Neyko O.S., Marcenyuk O.P., Yelisavenko Y.A.

The state of forestagrarian landscapes of Vinnitsya region and role of forest components in increase ecological firmness of territories

The article is devoted the analysis the state of forestagrarian landscapes is conducted within the limits on the Vinnitsya region. Certainly degree of anthropogenic violation of earths in the cut of administrative districts and basic measures are offered on the increase of ecological stability territories. On the basis of current information Agency forest resources of Ukraine the rates of growth volumes of forestsrenewal and forestbreeding are traced.

Keywords: forestagrarian landscapes, wooded, anthropogenic violation, forestbreeding, agricultural earths, plough-land, protective forest planting

УДК 582.572.7: 581.522.4

В.М. ПРОКОПЧУК, кандидат біологічних наук

Т. ЯРМОЛЕНКО, студентка

Вінницький національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ НАСІННЄВОГО РОЗМНОЖЕННЯ КВІТНИКОВО-ДЕКОРАТИВНИХ ВИДІВ РОДУ IRIS L. В УМОВАХ ПОДІЛЛЯ

Узагальнено результати вивчення способів розмноження та насінневої продуктивності квітниково-декоративних видів роду Iris L. в умовах зони Поділля.